

VEGYESEK.

Duna-csatorna terve Pest és Szolnok között 1715-ben. E folyóiratban szólóttunk már a XVI. és XVII. századbeli csatornatervekről. Ezúttal egy későbbi, 1715-ben felmerült okos tervről szólunk. Ezt a derék tervet Dillher báró, Szolnok várának parancsnoka készítette, s a mondott évben „Allerunterthänigstes Project“ cím alatt ő felségéhez is felterjeszté. A sokat olvasott és kiváló műveltségű szolnoki várparancsnok emlékiratát a csatornák hasznosságának ismertetésével kezdi; majd a külföldi e nemű törekvésekről szól. Magasztalólag nyilatkozik Hollandról, mely ország az egész világnak megmutatta, mi mindent teremthet a szorgalom és a munka. Dicséri remekül épült gátjaikat, megszámlálhatlan csatornáikat, praktikus vízműveiket.

Fölismerve a csatornák gazdasági jelentőségét, Holland példáját Franciaország és Brandenburg is követte s a mint ismeretes, a csatornák ez országokban is meghozták a kívánt eredményeket. Sokat elmélkedtem — írja Dillher báró — e dolgokról s a szemem előtt levő magyar királyságról. Mondhatom, hogy csatornák építésére ennél alkalmasabb földet keresve sem találhatnék. Szolnok és Pest között minden nehézség nélkül, csekély költséggel lehetne csatornát építeni. E két város között a terület olyan pompás síkság, mint Senaar Babylon mellett. Nincs itt semmiéle hegy, szikla vagy erdő; Szolnok és Pest között csak két (bokortalan) domb van, melyek nagyobb akadályt nem okoznak. Pontos mérések szerint Szolnok Pesttől 14 órára van. (schriff vor schriff reitend). A két folyóvíz nivója között nagyon csekély a különbség. A Duna a szolnoki Tiszavidékkel szemben kissé magasabban fekszik ugyan, de ez nem okoz akadályt. Ha az ország ingyen munkáját (gratuitos labores) e csatorna építésére rendelék, az e kerületben fekvő 16 vármegye mindegyikére egy mérföldnyi út esnék. A csatornát ugyanis nem lehet egészen egyenes vonalban ásni s így egyéb akadályt is beleszámítván, a különben 14 mérföldnyi távolság helyett 16 mérföldet kell számítani. Az országban lévő csapatokat is lehetne a munkánál használni. Fontos körülmény a munkaidő helyes beosztása, mivel az összes megyék munkabíró emberét nem lehet egyszerre alkalmazni. Legjobb lenne, ha július 1-én fognának a munkához, mivel ez

időtájt a mocsarak mind kiszáradnak s a folyóvizek is nagyon lepadnak. Ha az időjárás kedvez, a csatorna három hó alatt elkészülhet. A kiásandó földből szép sánczokat építhetni, melyek ellenséges támadásokkal szemben jó szolgálatokat tehetnek.

Hogy a csatornán milyen hidak épüljenek, milyen hajók járjanak, arra a terv jóváhagyása után meglesz a felelet.

E csatornának rendkívüli gazdasági jelentősége van. Ismeretes dolog, hogy minő nehézséggel és minő költséggel szállítják most a só-t nyugat felé. Ha a csatorna elkészül, a só-szállítás Pest felé alig kerül valamibe, úgyannyira, hogy a sójövédelem egyévi többletéből a csatornát készpénzen is ki lehetne építeni. Figyelembe kell venni ama körülményt is, hogy most Bécsből hozzák Budára a fatörzseket s Budán 1 frt 30 kr.-ért árulják, holott ha e csatorna kiépül, Mármarosból tetszésszerűen mennyiségben hozhatják az olesó fát Budára. Szolnokot valóságos kereskedelmi emporiummá tenné e csatorna: Vegyük csak figyelembe a szolnoki hal-kereskedést. Szolnokon, amint eléggé ismeretes, hihetetlen mennyiségben van a hal, értéke alig van singyen is eleget kaphatni! („dan diese unbeschreibliche ohne diss bekannte Mänge der Fisch, welche hier kainen Werth, und meistens umbsonst deren genug zu bekommen“). Az Alföldön keresztül a vízhiány miatt lehetetlen a halat Pest felé szállítani; de ha e csatorna kiépül, minden nehézség nélkül vihetik az élő halat Pestre s onnét a Dunán felfelé. Meg kell jegyeznünk — írja Dillher báró — amit a tapasztalás is bizonyít, hogy ha a tiszai halat a Duna vize átjárja, jóságra, finomságra nézve minden halat felülmul!

Arra is számíthatni, hogy e szép, de most fütelen és pusztá föld a csatorna révén termékenyebbé és füvesebbé válik s így a most elhagyott tájak benépesülnek; mert ha az építésre elegendő fa volna, e különben igen termékeny földön sokan szívesen letelepülnének. Pedig mihelyt a csatorna megépül, elegendő fát fognak szállítani. S ha elegendő fa lesz, egészen Debreczenig jó tölgyfahidakat lehetne építeni a mostani gyöngö alkotmányok helyett, melyeket minden 4—5. évben újból kell építeni.

A Duna és a Tisza folyó fekvését és sajátságait már jól ismerjük. A két folyó közt levő terület az úgynevezett „Langue de Terre“, melyről földképeink bővebb felvilágosítást adhatnak.

Végül Dillher kifejti, minő jelentősége van e csatornának hadi szempontból. Most — írja a befejezésben — csak nagyjában szoltam e csatorna jelentőségéről és esetleges hasznosságáról, de ha ő felségének tetszik a terv, benyújtja részletes jelentését a tervek és rajzok kíséretében.

A haditanács Dillher tervét 1715 június 15-én átküldé az udvari kamarának azon kérelemmel, hogy adja véleményét a jelentősnek látszó dologról. Az udvari kamara e kérelemre ezzel a pár sorral felelt: „Über das erste als den Dillherischen Vorschlag wegen eines Canals von Pest bis Zolnock zu zichen, hat die Buchhalterey noch Wissenschaft noch

Information, sondern solches wäre durch Ingenieure und Wasser-Gebäude-Verständige zu überlegen.)

Dillher báró a csatorna részletes tervét csakugyan elkészíté. Legalább 1728-ban ő maga írja, hogy a Szolnok–Pestet összekötő nagy-csatorna tervét a mérnökök nagy elismeréssel fogadták („von experimentirten Ingenieuren in summo plane gradu approbirt“). Úgy látszik, hogy Dillher báró más tekintetben is igen ügyes ember volt. Így 1728-ban hajók nélkül azonnal összeállítható hidat talált föl, melyen nemcsak a gyalogosok, de a nehéz lovasság is minden nehézség nélkül átvonulhatott. E híd-tervet sok előkelő úrnak bemutatta s a bécsi francia követ Duc de Richelieu kormánya nevében 100,000 frt-ot ígért a tervért.

Ezektől eltekintve, Dillher báró másként is kiváló ember volt. Mint katonai parancsnok közel negyedfél évtizedig élt Magyarországon s ez idő alatt semmi panasz nem merült föl ellene. Mikor a II. Rákóczy Ferencz-féle felkelés után a katonai kihágások és sérelmek ügyében vizsgálatot tartottak, Dillher báró volt az egyetlen, kiről a vármegyék nemcsak hogy rosszat nem tudtak mondani, hanem egyenest megírták, hogy jó a tyaként bánt mindenkor a föld népével. dr. Takács Sándor.

Armenkremlen. Kassa városának legrégebb, évi bevételeit és kiadásait feltüntető számadása szerint (1487.) az armenkremleyen jövedelme 25 frt 63 denárra rugott; 1533-ban ugyancsak az armenkremlen után a bevétel 7 frt 70 denár volt. Mit jelent ez a szó, azt a városnak egy 1509-ik évbéli jegyzőkönyvéből megtudjuk. Az illető pont így szól:

„Nota conclusionem hanc. Von wegen der Armen Kremlin. Es ist czw wissen, das am obendt der heiligen Petri wnd Pauli czwelfboten haben dy herren des Rotis eyntrechtlichen beschlossen von wegen der Armen Kremlin: welche alz newlichen von ettlichen hantwergerin angefangen sint, doryn yre hantwerck czw treyben und ausz czween eynes czw machen, das das hynfur nymmer mer gescheen soll, zwuder alz sy gestiftt worden sint vor (= für) arme lewt, dy keyn hantwerck nicht können aber gebrauchen mugen, behalden wurden: Das so indert eyn hantwerger doryn wolde arbeten, das her (= er) geben soll der stadt czw czinsz czw 3 aber 4 fl. eyn jor.“ Az armenkremlen tehát kisebb bolthelyiségeket jelentett, melyeket a város bérbeadott. A reich-crom jelentésére is ezzel világosság derül, mely elnevezés alatt a város közepén fennállt vásárcsarnokban levő bolthelyiségeket értették s ezekben árultak a reichcromerek. A reichcrome után a város 1487-ben 18 frtot vett be.

Kemény Lajos.

A jaszpisz-kő feltalálása Magyarországon. Neuberger Dániel foglalkozására nézve viaszgyertyakészítő- és viaszgyúró volt. (Kais. Wachs-Possierer). Mint ilyen Magyarországra jött és az esztergomi érsek (Lippay), majd meg Nádasdy Ferencz szolgálatába állott. Úgy látszik

1) K. p. I. Hungarica 14,816. fasc.